

Posebno ogrožene skupine brezdomcev

Vulnerable groups of homeless people

Bojan Dekleva

Povzetek

Bojan Dekleva, dr. psih., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana

Brezdomci niso enotna skupina. Čeprav jih praviloma druži položaj velike in večkratne socialne izključenosti, ki je velikokrat tudi dolgotrajna, pa med njimi najdemo tudi veliko razlik. S stališča strokovnega dela z brezdomci je pomembno poznavanje različnih ogrožajočih dejavnikov, ki med drugim vplivajo tudi na ta, kako so brezdomci dostopni ponudbam organizacij na področju brezdomstva in katere njihove storitve jih sploh lahko dosežejo. Namen raziskave je bil preveriti razlike med brezdomci v pojavljanju različnih ogrožajočih dejavnikov. Na vzorcu 107 ljubljanskih vidnih brezdomcev je bila izvedena anketa, ki je spraševala med drugim tudi po obstoju različnih ogrožajočih dejavnikov, tako iz osebne, družinske in institucionalne zgodovine kakor tudi iz aktualnega brezdomskega življenja. Rezultati kažejo, da so posebej ogrožene in dodatno ranljive skupine mlajših brezdomcev, ki uporabljajo prepovedane droge in ki so doživeli izkušnjo brezdomstva bolj zgodaj, ter podskupina brezdomcev s težavami v duševnem zdravju. To spoznanje bi moralo biti reflektirano v ustreznih naravnostih delavcev na področju brezdomstva in v ustreznih politikah.

Ključne besede: brezdomstvo, ogrožajoči dejavniki, uporaba drog, težave v duševnem zdravju.

Abstract

Homeless people are not a homogeneous group. Although they share the condition of great and multidimensional, often also long term social exclusion, there are many differences among them. From the point of professional work in this field it is important to be aware of the risk factors that – among other things – influence also the extent to which the homeless are willing to accept services and to which extent they can be reached by the organizations' offers of services. The aim of the research was to prove the differences among the subgroups of the homeless people regarding different risk factors. The sample consisted of 107 Ljubljana's homeless people, and a questionnaire was applied to this sample, asking about different risk factors, be it from their family and institutional life past, or from the actual homeless life. The results show that the subgroups specially burdened by the risk factors are groups of younger people, who use illegal drugs and who have experienced their first period of homelessness earlier in their lives. Another such group are people with mental health problems. These findings should be reflected in the appropriate orientations of workers in this field and in the appropriate policies in this field.

Key words: homelessness, risk factors, drug use, mental health problems.

Uvod

Brezdomstvo je v Sloveniji razmeroma nov pojav, o katerem smo začeli pisati (Dekleva in Razpotnik, 2007b) in se z njim ukvarjati v glavnem šele po začetku tranzicijskega obdobja. Seveda pa to velja le za čas po drugi svetovni vojni, medtem ko je bilo brezdomstvo in z njim deloma povezano beračenje dobro poznano v stari Jugoslaviji

in še pred njo (glej ponatise člankov o beračenju in brezdomstvu iz časopisov Slovenski narod, Slovenec in Gorenjec iz let 1873 do 1935; Razpotnik in Dekleva, 2007). Morda lahko kot prvo organizacijo v Sloveniji, ki je bila namenjena posebej brezdomcem, omenimo Zavetišče za brezdomce na Poljanski cesti v Ljubljani, ki je začelo ponujati brezdomcem možnosti spanja leta 1993, pred tem pa je od leta 1988 že delovalo kot razdeljevalnica brezplačnih obrokov hrane. V zadnjih letih se je število institucionalnih ponudb podpore in pomoči brezdomcem razširilo in po slovenskih mestih se pojavljajo še nove razdelilnice hrane in zavetišča.

S problemom brezdomstva so se ukvarjale (redke) diplomske naloge ter (na bolj ali manj parcialen način) nekatere znanstvene monografije (npr. Mandič, 1999), prva celovitejša raziskava na to temo pa je bila dokončana šele leta 2006 (Dekleva in Razpotnik, 2006). V njej smo v marsičem izhajali iz ETHOS-ove definicijo brezdomstva v Evropi in njenih politično-konceptualnih izhodišč. To definicijo je izdelala Evropska zveza nacionalnih organizacij, ki delajo z brezdomci (FEANTSA), skupaj z Evropsko opazovalnico brezdomstva (European observatory on homelessness; Edgar in Meert, 2005). Ta definicija izhaja iz stališča, da je treba brezdomstvo razumevati znotraj širšega konteksta socialnega izključevanja in izključenosti (oz. vključenosti). »Tako razumevanje združuje različne razlage brezdomstva in prepoznava pomembnost tako strukturnih in institucionalnih kot tudi odnosnih in osebnih dejavnikov,« pravijo Edgar in drugi (2001).

ETHOS definicija je široka in loči med 13 podskupinami brezdomcev, ki jih razvršča v štiri večje skupine: tiste brez strehe, brez stanovanja, v negotovih in tiste v neprimernih bivališčih. Ta definicija nas opozarja na heterogenost pojava brezdomstva. Medtem ko brezdomce praviloma družijo položaj velike in večkratne socialne izključenosti, ki je velikokrat tudi dolgotrajna, pa med njimi najdemo tudi veliko razlik. Te razlike je mogoče pripisati na eni strani povsem osebnim, biografskim razlogom, na drugi strani pa socialnim, političnim in ekonomskim razlogom, ki »vzpostavljajo oder, na katerem lahko nato individualne značilnosti šele odigrajo svojo vlogo v nastanku brezdomstva« (Razpotnik in Dekleva, 2007: 22). Vzročnost brezdomstva je namreč kompleksna – Edgar (2006) npr. govori o štirih vzročnih poljih – o strukturnih, institucionalnih, odnosnih in individualnih dejavnikih –, drugi avtorji pa podobno vsak po svoje razvrščajo paletu vzročnih dejavnikov na razsežnosti

individualno-strukturno (glej Razpotnik in Dekleva, 2007: 19–22).

Različnosti pojmovanj, predvsem pa različnosti pojavnih oblik brezdomstva in življenjskih položajev (izkušenj, še obstoječih resursov, vizij in pričakovanj, želja, kompetenc itd.) brezdomcev bi – idealno – morala ustrezati tudi različnost strokovnih in laičnih ponudb podpore in pomoči. Takšno potrebo je prepoznala tudi MOL v svoji Strategiji razvoja socialnega varstva v Mestni občini Ljubljana 2006–2010, kjer je med Prioritete (dolgoročni cilji) uvrščena tudi »Podpora programom za povečanje raznovrstnosti namestitvenih možnosti ... podpora programom za dnevno bivanje brezdomcev v smislu možnosti za družabnost, pa tudi novo socializacijo, aktivacijo, pridobivanje novih socialnih spretnosti, življenjsko in delovno usposabljanje« (Leskošek, 2006).

Brezdomstvo je praviloma pojav izjemno velike socialne izključenosti. To pomeni, da so bili – spet ‘praviloma’ – v je bilo v njihovem življenju prisotnih in je delovalo mnogo ogrožajočih dejavnikov, saj v njihovih biografijah zelo velikokrat najdemo dolgotrajno součinkovanje družinskih, osebnih, zaposlitvenih, socialno-ekonomskih ter drugih nespodbudnih, omejujočih, škodljivih in ogrožajočih dejavnikov (Juranič Šribar, 2007; Razpotnik, 2007; Razpotnik in Dekleva, 2007: 113–121). Socialna izključenost in (pretekla ali sedanja) prisotnost mnogo ogrožajočih dejavnikov pa velikokrat pomeni tudi, da so taki ljudje – bolj ali manj – izključeni tudi iz različnih polj strokovne podpore in pomoči oz. da so ogroženi tudi v smislu manjših možnosti dostopa do pomoči in prejemanja podpore. Tako je zato, ker mora imeti uporabnik tudi za dostop do pomoči mnogo kompetenc (npr. socialne kompetence pogovarjanja in uporabe birokratske ‘latovščine’ itd.), obvladati mnogo postopkov, imeti zadostno zaupanje v delavce v organizacijah, ki nudijo pomoč, obvladati prostor in čas (kar npr. za brezdomca brez obeh nog na vozičku lahko predstavlja skoraj nepremagljivo nalogo) itd. Dodaten vidik socialne izključenosti so primeri, ko delavci v organizacijah ločujejo med ‘dobrimi’ in ‘slabimi’ (npr.) brezdomci oz. ko diskriminirajo kake posebne njihove podskupine zaradi kakih neformalnih ali formalnih razlogov in zahtev, ki sicer ne bi smeli biti relevantni in tudi formalno niso relevantni. V terenskem delu, ki je spremljalo zbiranje podatkov, ki jih v nadaljevanju analiziramo, smo opazili, da se tako diskriminatorno obravnavanje pojavlja npr. v zvezi z uporabniki prepovedanih drog ali v zvezi z brezdomnim uporabnikom,

ki je zaradi nezadrževanja urina oddajal specifičen vonj.

Take podskupine uporabnikov imenujejo 'težko dosegljive' (angl. hard-to-reach) in njihov obstoj je pravzaprav tisti, ki nas vodi k spoznanju o potrebi po terenskem delu, o njihovem iskanju ter približevanju njim na 'njihovem terenu', terenu, ki ga oni 'obvladajo' (v nasprotju s pisarnami in drugimi prostori, ki so za uporabnike praviloma tuji, bolj ali manj sovražni prostori), kjer razpolagajo tudi s kakimi resursi, ki so (strokovnemu ali prostovoljnemu) delavcu nedostopni (izkušenos na cesti, 'street-wise'), zaradi česar je odnos med uporabnikom in delavcem lahko vsaj malo bolj uravnotežen. Tako delo se v angleščini imenuje outreach delo, torej tako, s katerim posežemo ven, 'na teren', in uporabnikom nudimo pomoč v njihovem življenjskem polju. Tako delo se je v Sloveniji uveljavilo predvsem na področju dela z uporabniki prepovedanih drog (dva od najzgodnejših virov na to temo v slovenskem jeziku sta dve številki revija Mreža drog, 1996/2 in 1996/4; Dekleva, 1996), drugod pa manj.

Posebej z vprašanji ovir v dostopnosti in dosegljivosti programov pomoči na področju uporabe prepovedanih drog se ukvarja istoimenska knjiga (Nolimal, 2008). Delo med drugim ugotavlja, da so storitve programov pomoči mnogo uporabnikom nedovoljenih drog težje dostopne zaradi različnih razlogov, med katerimi jih je mnogo vezanih na neustrezno komunikacijo med uporabnikom in strokovnjakom. Avtorji dela med drugim pozivajo k odpravljanju paternalizma v teh odnosih, k razvijanju terenskega dela in drugim načinom izenačevanja možnosti, ki so pri socialno izključenih skupinah uporabnikov zožene.

Namen raziskave

Probleme zmanjšanih možnosti ter ovir pri dosegljivosti storitev podpore in pomoči smo opazili tudi pri terenskem delu z brezdomci. Med drugim smo opazili težje dostopne in izolirane brezdomce, take, ki niso uspeli razviti zadostnega odnosa zaupanja do ustanov, pa tudi ustanove, ki so razvijale predvsem paternalistične načine dela. Tega problema se v tem prispevku lotevamo z uporabo kvantitativne raziskovalne metodologije, ki je sicer oropana bogastva izkušnje in njene refleksije, vendar pa omogoča posploševanje in statistično dokazovanje. Namen raziskave je ugotoviti, katere so posebno

ogrožene podskupine brezdomcev oz. kateri dejavniki ogroženosti pri izbranih podskupinah brezdomcev nastopajo pogosteje kot pri drugih. Za namen tega prispevka uporabljeni podatki so bili sicer zbrani v raziskovalni nalogi, ki jo je v letih 2005/2006 sofinancirala MOL (več o tem v: Dekleva in Razpotnik, 2006; Dekleva in Razpotnik, 2007a; Razpotnik in Dekleva, 2007).

Vzorec, anketa in postopek zbiranja podatkov

Podatke smo zbirali s terenskim anketiranjem brezdomcev v Ljubljani v mrzlih zimskih mesecih 2005/2006. Anketiranje je potekalo na poznanih pretežno formalnih mestih zbiranja brezdomcev. To so bile bodisi izbrane institucije, ki so delovale v svojih prostorih in se z brezdomstvom ukvarjale na bolj ali manj ekskluziven način (zavetišče za brezdomce na Poljanski cesti, zavetišče za brezdomne uporabnike drog na Vošnjakovi ulici, dnevne center CARS/Aids fundacije Robert, Novo društvo Stigma) ter bodisi štiri lokacije, na katerih so dobrodelne ustanove razdeljevale hrano in obleke (Karitas Štepanja vas, Župnišče Frančiškani, Rdeči Križ Vič, Škofijska Karitas Ljubljana). Na vsaki od teh točk naj bi opravili približno 20 anket. Poleg teh lokacij pa smo dopuščali (in spodbujali) tudi možnost, da anketarji brezdomce poiščejo in anketirajo tudi kjerkoli drugje ('na cesti'). Tabela 1 kaže, koliko oseb smo anketirali na posameznih točkah.

Tabela 1: Število anketirancev glede na lokacijo anketiranja

Lokacija anketiranja:	Anketiranih oseb:	f	%
Zavetišče Poljanska		21	20
Zavetišče Vošnjakova		3	3
CARS/Aids fundacija Robert		26	24
Društvo Nova Stigma		9	8
Karitas Štepanja Vas		15	14
Župnišče Frančiškani		7	6
Rdeči Križ Vič		6	6
Škofijska Karitas Ljubljana		1	1
Na cesti		6	6
Drugje (v lokalni ipd.)		13	12
Skupaj		107	100

V večini primerov je bilo anketiranje organizirano tako, da je na mesto anketiranja prišel več kot en anketar (torej dva, trije ali štirje). Deloma je bilo to potrebno zato, ker smo domnevali, da bo tovrstna 'skupinska scena' motivirala brezdomce, deloma pa zato, ker smo izvajali anketiranje ob dogodkih, kjer je bila prisotnost brezdomcev časovno omejena (npr. použivanje toplega obroka) in smo jih želeli v omejenem času zajeti čim več.

Vzorčenje na lokacijah anketiranja naj bi bilo načelno slučajno, kar je pomenilo, da naj bi anketarji vzpostavili stik z brezdomci na slučajen način in brez posebnega izbiranja kakih posebnih podskupin. Veljalo naj bi splošno vodilo, da anketarji po prihodu na lokacijo bodisi na glas 'objavijo' svoje vabilo k anketiranju, potem pa sprejmejo vsakega, ki bi se za to odločil, ali pa po vrsti vprašajo vsakega brezdomca, ali želi sodelovati. Določeno izjemo od tako razumljenega načela slučajnosti smo naredili po tem, ko smo anketirali že več kot polovico oseb. Ugotovili smo, da smo zajeli skoraj same moške, zato smo dali anketarjem dodatno navodilo, naj posebno pozornost namenijo motiviranju in pritegovanju žensk.

Konkretno je anketiranje potekalo tako, da so anketarji vsak teden obiskovali izbrane organizacije v terminih, ko so organizacije za brezdomce odprte (nekatero delujejo vsakodnevno, nekatere pa svoje storitve brezdomcem nudijo le nekaj ur tedensko). Če na predvideni lokaciji ni bilo nobenega kandidata, smo se odpravili na znana mestna zbirališča brezdomcev. Kandidatom smo se predstavili, jim razložili, za kakšno anketo gre, in povabili k sodelovanju tiste, ki so potrdili, da imajo oziroma so imeli izkušnjo z brezdomstvom, oziroma ki so se prepoznali v naši definiciji brezdomstva. Ta je bila povzeta po angleški študiji (Randall in Brown, 1999) in se je glasila:

Brezdomec ali brezdomka ste, če spite zunaj ali v bazah, zavetiščih, v kletih ali vežah in če iz dneva v dan nimate zagotovljene strehe nad glavo oziroma nimate svojega doma.

To definicijo, ki je bila v velikih črkah natisnjena na začetku anketnega vprašalnika, so anketarji po potrebi prebrali osebi, kadar je bila ta v dvomu, ali naj se opredeli kot brezdomec ali ne.

Anketo je sestavljalo 216 vprašanj, ki so bila razporejena na 16 straneh anketnega zvezčiča. Večina vseh vprašanj je bila zaprtega tipa, skoraj vsak sklop vprašanj pa je imel še dodano odprto vprašanje, npr. *Drugo ...* Vprašanja so sestavljala med drugim naslednje tematske sklope: splošna demografska in podobna vprašanja, vprašanja o začetkih brezdomstva, o njegovem trajanju in sedanjem stanju ter razlogih zanj, dojemanje prednosti in slabosti brezdomskega življenja, uporaba storitev izbranih ustanov ter njihovo dojemanje in zaupanje tem ustanovam, uporaba drog ter težave v duševnem zdravju in zgodovini institucionalnih obravnav, viri zaslužka ter o vizijah za prihodnost.

Oblikovanje analitičnih podskupin anketiranih brezdomcev in kazalci ogroženosti

Z uporabo osmih kriterijev smo oblikovali relevantne podskupine brezdomcev, z namenom, da jih pozneje medsebojno primerjamo glede na različne vidike ogroženosti. Ti kriteriji so bili:

- spol,
- starost,
- dosežena izobrazba,
- vzorec uporabe drog,
- težave v duševnem zdravju (merjeno kot pozitiven odgovor na vprašanje, ali so bile težave z duševnim zdravjem eden od vzrokov za prvo brezdomstvo, ali na vprašanje, ali je bil anketiranec že kdaj hospitaliziran v psihiatrični bolnici),
- starost ob prvi izkušnji brezdomstva,
- brezdomski staž (skupno število let, preživetih kot brezdomec),
- ‘spanje zunaj’ (v kleti, zapuščeni hiši, v vagonu, na klopci) v zadnjih 30 dneh pred anketiranjem.

Tabela 2 kaže opredelitev in obseg posameznih podskupin.

Tabela 2: Kriteriji analitičnega oblikovanja podskupin brezdomcev in njihove velikosti.

Lastnost:	f	%
Spol		
Moški	91	85
Ženski	16	15
Starost ob anketiranju		
Mlajši (do 40 let)	52	49
Starejši (41 in več let)	54	51
Dosežena izobrazba		
Nižja (nedokončana ali končana osnovna šola)	49	46
Višja (več kot osnovna šola)	58	54
Uporaba drog		
Abstinenti ali zmerni pivci (tip 1)	51	48
Redni pivci alkohola (tip 2)	13	12
Občasni uporabniki nedovoljenih drog (tip 3)	19	18
Redni uporabniki nedovoljenih drog (tip 4)	24	22
Težave z duševnim zdravjem		
Da	42	39
Ne	65	61
Starost ob prvem brezdomstvu		
Nižja (do 30 let)	54	50
Višja (31 in več let)	53	50
Dolžina skupnega staža brezdomstva		
Krajša (do dveh let)	50	47
Daljša (nad dve leti)	57	53
Spanje zunaj v zadnjih 30 dneh		
Ne (nobene noči)	59	55
Da (vsaj 1 noč)	48	45

Med pokazatelji ogroženosti smo upoštevali in analizirali naslednje:

1. Starost ob prvem brezdomstvu – predpostavljamo, da je nižja starost ob prvem brezdomstvu znak obsežnejših in usodnejših pomanjkljivosti in/ali razpada socialnih podpornih mrež posameznika.
2. Število zaznanih težav v življenju na cesti. Anketirance smo prosili, da označijo, katere izmed 18 vrst dogodkov/značilnosti za njih pomenijo težavo ali problem (npr. lakota, mraz, dolgčas,

osamljenost, občutek nekoristnosti, pomanjkanje denarja itd.). Predpostavljamo, da večje število izbranih težav pomeni, da je življenje na cesti za osebo težje, bolj ogrožajoče, bolj stresno in nevarno.

3. Institucionalne obravnave do zdaj v življenju. Mednje smo šteli mladinski dom, vzgojni zavod, prevzgojni dom, enoto za zdravljenje odvisnosti od drog ali alkohola (tudi komune, terapevtske skupnosti), zapor, pripor, psihiatrično bolnico, poklicno vojaško službo, bivanje v tujski legiji. Predpostavljamo, da večje število izkušenih institucionalizacij kaže na obstoj več in resnejših težav v delovanju posameznikovih socialnih mrež ter posledično pomeni tudi verjetnejše manjšanje kompetenc vsakodnevnega življenja zunaj institucij.
4. Obstoj travmatičnih dogodkov v življenju. Anketirance smo prosili, da označijo, kateri izmed zapisanih 11 dogodkov so se jim v življenju že zgodili (npr. resni in dolgotrajni prepiri s starši, nasilje s strani staršev ali drugih bližnjih oseb, spolno zlorabljanje s strani staršev ali drugih bližnjih oseb, izkoriščanje s strani staršev ali drugih bližnjih oseb, izključitev iz šole, prisilna izselitev iz stanovanja, smrt pomembne bližnje osebe itd. Ti dogodki sami po sebi pomenijo ogroženost oz. so znaki razpada podpornih socialnih mrež.
5. Doseženo delovno dobo – ta naj bi kazala na osebno zgodovino obdobja razmeroma zadovoljive družbene participacije, vsaj na ekonomskem oz. delovnem področju. Domnevamo, da daljše trajanje zaposlitve pomeni posameznikovo večjo življenjsko kompetentnost oz. osnovo za pozitivno samopodobo.
6. Željo po prekinitvi z brezdomstvom v prihodnosti. To željo smo razumeli kot kazalec posameznikove (ne)sprjaznjenosti z obstoječim stanjem oz. z obstojem upanja, ki domnevno lahko deluje v smeri premagovanja ogrožajočih dejavnikov.

Opazimo lahko, da so tudi med spremenljivkami, ki smo jih imenovali *kriteriji analitičnega oblikovanja podskupin brezdomcev*, nekatere značilne, take, ki so hkrati tudi precej izrazit kazalec ogroženosti, npr. uporaba drog, spanje zunaj ali težave z duševnim zdravjem. Te spremenljivke smo vseeno obravnavali predvsem kot neodvisne zato, ker nas je zanimala njihova povezanost s kazalci ogroženosti.

Rezultati

Naša osnovna analiza je bila usmerjena v vprašanje, ali se podskupine brezdomcev (oblikovane glede na osem analitičnih kriterijev) medsebojno razlikujejo po posameznih kazalcih ogroženosti. Pri vsakem od osmih kriterijev smo preverili, ali se podskupine brezdomcev, oblikovane glede na ta kriterij, medsebojno statistično pomembno razlikujejo pri posameznih od pokazateljev ogroženosti. Statistično pomembnost razlik smo večinoma preverjali s t-testom ali analizo variance, nekajkrat pa s hi-kvadrat testom. Tabela 3 sumarno kaže, koliko od možnih razlik se je pokazalo za statistično pomembne in pri katerih od podskupin brezdomcev smo našli statistično pomembno slabše rezultate (več ogroženosti!). V celoti smo našli 68 od 263 možnih statistično pomembnih razlik.

Za lažje razumevanje tabele 3 podrobneje pojasnimo vsebino izbranih treh njenih celic:

- Na presečišču vrstice *Spol* in stolpca *Nižja starost ob prvem brezdomstvu* vidimo, da je starost žensk ob času njihovega prvega brezdomstva statistično pomembno nižja.
- Na presečišču vrstice *Spol* in stolpca *Več travmatičnih dogodkov v življenju (11 postavk)* razberemo, da ženske na dveh od 11 postavk travmatičnih dogodkov v življenju pokažejo statistično pomembno več izkušenj takih dogodkov (vendar pa iz te tabele ni razvidno, kateri so bili ti dogodki).
- Na presečišču vrstice *Vzorec uporabe drog* in kolone *Več travmatičnih dogodkov v življenju (11 postavk)* vidimo, da redni uporabniki nedovoljenih drog (tip 4) na 4 postavkah pokažejo večjo ogroženosti, občasni uporabniki nedovoljenih drog (tip 3) pa le na eni, medtem ko niti pri abstinentih/zmernih pivcih (tip 1) niti pri rednih pivcih alkohola (tip 2) na nobeni postavki travmatičnih dogodkov v življenju ne najdemo statistično pomembno več ali manj takih izkušenj kot pri drugih tipih uporabe drog.

Tabela 3: Število statistično pomembnih razlik med podskupinami brezdomcev, oblikovanih glede na osem kriterijev na posameznih pokazateljih ogroženosti.

Kriterijske spremenljivke, ki določajo podskupine brezdomcev:	Dejavniki ogroženosti:					
	Več travmatičnih dogodkov v življenju (11 postavk)	Nižja starost ob prvem brezdomstvu	Več zaznanih težav v življenju na cesti (18 postavk)	Več institucionalnih obravnav do zdaj v življenju	Krajša dosežena delovna doba	Nižji odstotek oseb, ki si želijo prekiniti z brezdomstvom
Spol	2x ženske	ženske	-	-	-	-
Sedanja starost	6x mlajši	mlajši	2x mlajši	mlajši	mlajši	mlajši
Dosežena izobrazba	1x nižja	nižja	4x nižja	nižja	nižja	-
Vzorec uporabe drog	4x tip 4, 1x tip 3*	tip 4 in tip 3*	3x tip 4, 2x tip 3, 1x tip 1*	-	tip 4 in tip 3*	tip 2*
Prisotne težave v duševnem zdravju	3x da	da	5x da	da	ne	-
Starost ob prvem brezdomstvu	6x nižja	n. r.	3x nižja	nižja	nižja	-
Dolžina skupnega staža brezdomstva	1x krajša	daljša	2x daljša	daljša	-	daljša
Spanje zunaj vsaj eno noč v zadnjem mesecu	-	da	1x da	ne	-	-
Legenda: Znak - pomeni, da v tej celici tabele ni bilo statistično pomembnih razlik. Oznaka n. r. pomeni, da izračunavanje statistične pomembnosti v tej celici tabele ni relevantno. * Za pomen tipov 1, 2, 3 in 4 glej tabelo 2.						

Če pregledamo posamezne vrstice tabele, najdemo razlike med posameznimi kriteriji analitične delitve brezdomcev v podskupine v tem, koliko se te podskupine razlikujejo v dejavniki ogroženosti. Vidimo, da je kriterij oz. spremenljivka, ki najbolj loči brezdomce glede njihovih dejavnikov ogroženosti, vzorec uporabe drog. Kar pri

14 od 33 možnih spremenljivk se pokažejo statistično pomembne razlike. Okvirno jih opišimo:

- Več dejavnikov ogroženosti najpogosteje najdemo pri brezdomcih s tipom uporabe 4 – redni uporabniki prepovedanih drog (na devetih pokazateljih ogroženosti), nekoliko manj odstopajoče poročajo o dejavniki ogroženosti občasni uporabniki prepovedanih drog, le z enim takim odstopajočim dejavnikom ogroženosti pa se pojavljajo abstinenti/zmerni pivci in redni pivci alkohola.
- Med značilno odstopajočimi težavami življenja na cesti uporabnikov prepovedanih drog se pojavljajo težave s policijo, med travmatičnimi življenjskimi dogodki pa resni prepiri s starši, izključitev iz šole in nasilje s strani bližnjih.
- Zanimiv rezultat je še, da si redni pivci alkohola v veliko manjši meri kot vsi preostali trije tipi brezdomcev želijo prekiniti z brezdomskim načinom življenja. Za njih je ta način življenja že najbolj dolgotrajen in utrjen, konce koncev pa so večinoma v svojem obdobju odraslosti že spoznali drugačen način življenja ter iz njega zdrsnili v brezdomstvo.

Naslednje – po izrazitosti razlik v dejavniki ogroženosti – spremenljivke so sedanja starost brezdomca, starost ob prvem brezdomstvu in prisotnost težav v duševnem zdravju. Glede sedanje starosti kažejo prav izrazito in konsistentno več prisotnih dejavnikov ogroženosti mlajši brezdomci ter tisti, ki so bili mlajši ob izkušnji prvega brezdomstva. V precejšnji meri gre za isto podskupino brezdomcev, pri kateri se v določeni meri prekrivajo tri značilnosti: nižja starost, zgodnejše brezdomstvo in uporaba prepovedanih drog. Lahko bi rekli – mlajša generacija brezdomcev, označena z uporabo prepovedanih drog, ki se je pojavila po začetku obdobja tranzicije. Zanje so značilno pojavljanje več travmatičnih dogodkov v življenju, več zaznanih težav v življenju na cesti, več institucionalnih obravnav (vzgojni zavod, zapor, psihiatrija ...) in manj dosežene delovne dobe.

Posebna skupina z očitno več dejavniki ogroženosti so brezdomci s težavami v duševnem zdravju. Zanje je tudi značilno konsistentno več teh dejavnikov na naslednjih področjih:

- več travmatičnih dogodkov v življenju,
- nižja starost ob prvem brezdomstvu,

- več zaznanih težav v življenju na cesti,
- več institucionalnih obravnav (vzgojni zavod, zapor, psihiatrija...),
- vendar pa več dosežene delovne dobe.

Med njihovimi statistično pogostejšimi travmatičnimi dogodki najdemo življenjske izkušnje s spolno zlorabo s strani bližnjih, z izkoriščanjem s strani bližnjih in z nezmožnostjo odplačevanja dolgov. Med statistično pogostejšimi težavami življenja na cesti pa: občutke krivde, zasvojenost z alkoholom, zdravstvene težave, pomanjkanje ljubezni in spolnosti.

Kot nekoliko manj pogosto razlikujoč, vendar zelo konsistentno učinkujoč kriterij oblikovanja podskupin brezdomcev najdemo nižjo doseženo šolsko izobrazbo, ki vedno nakazuje – kadar se statistično pomembno povezuje s kakimi dejavniki ogroženosti – več dejavnikov ogroženosti. Druga podobna spremenljivka je skupen staž brezdomstva do zdaj v življenju, ki se praviloma povezuje z več dejavniki ogroženosti.

Najmanj sta bili z dejavniki ogroženosti povezani spremenljivki spola in spanja zunaj (na cesti) v zadnjem mesecu. Kar se spola tiče, se je pokazalo, da so trije dejavniki ogroženosti bolj značilni za ženske (med njimi spolna zloraba s strani bližnjih in zgodnejše brezdomstvo), vendar pa v splošnem med spoloma ni bilo velikih razlik. Podobno je bilo spanje na cesti v zadnjem mesecu povezano z nižjo starostjo ob prvem brezdomstvu in s težavo dolgčasa/enoličnosti cestnega življenja, vendar pa velikih drugih razlik med brezdomci, glede na njihovo spanje na cesti v zadnjem mesecu, nismo našli.

Razprava

Brezdomci niso niti enotna niti stalna skupina. Razlikujejo se – tako kot drugi ljudje – po mnogo značilnostih, po spolu, starosti, življenjskih izkušnjah in zgodovini ter po okoliščinah nastanka brezdomstva in mehanizmih njegovega vzdrževanja. Za večino brezdomstvo oz. njegova najbolj odkrita oblika – življenje na cesti – ni niti stalno niti najbolj zaželeno stanje, temveč predvsem rezultat iskanja optimalnega življenjskega položaja v kontekstu lastnih aktualnih osebnih in socialnih resursov. Za veliko večino

brezdomcev je značilno pogostejše pojavljanje različnih razvojno neugodnih oz. ogrožajočih dejavnikov. Eni od teh so bili prisotni in so učinkovali v otroštvu in mladostniškem obdobju brezdomcev (splošno rečeno – neugodne družinske in socialne razmere), drugi so aktualni in spet predstavljajo različne osebne in socialne značilnosti in okoliščine, tretji pa so posledica brezdomskega življenja.

Delo na področju brezdomstva, ki ga razumemo kot pojav dolgotrajne, izjemno velike in večkratne socialne izključenosti, prikrajšanosti in oškodovanosti, naj bi po našem mnenju pomenilo predvsem pristope:

- zmanjševanja škode, ki nastaja zaradi brezdomskega načina življenja (nočna zavetišča, dnevni centri, razdeljevanje hrane in oblačil, dostopnost zdravstvenih storitev, informiranje, deljenje pribora za varnejše injiciranje itd.),
- vključevanja brezdomcev v različne oblike socialnih, kulturnih, izobraževalnih in ekonomskih dejavnosti, ki mora biti praviloma spremljano z veliko mero podpore in dodajanja moči – opolnomočitvijo,
- individualnega načrtovanja in podpore pri zastavljanju in uresničevanju realističnih ciljev vzpostavitve nebrezdomskega načina življenja, vključno z oblikovanjem ustreznega ožjega socialnega okolja in podpiranjem osebnostnih sprememb,
- vplivanja na javnost v smislu sprejemanja socialno-integracijskih dejavnosti in programov, vključno z vplivanjem na oblikovanje strokovnih politik na področju brezdomstva ter integracij politik različnih sektorjev/resorjev.

Pri vseh teh pristopih je pomembno zavedanje o obstoju in delovanju različnih dejavnikov tveganja in ogrožajočih dejavnikov. Ti dejavniki, bodisi kot pretekle izkušnje bodisi kot aktualne težave in ovire, ključno določajo možnosti dela z brezdomci. Delo z ogrožajočimi dejavniki v smislu preteklih izkušenj in njihove interiorizacije pomeni predvsem delo na področju vzpostavljanja stabilnih in pozitivnih odnosov z brezdomci ter vzpostavljanje zaupanja. Delo z ogrožajočimi dejavniki v smislu aktualnih okoliščin in težav pomeni dajanje močne podpore brezdomcem pri njihovem reševanju teh težav ter vzpostavljanje bolj spodbudnih in manj ogrožajočih kontekstov bivanja, dela, sodelovanja, preživljanja (prostega) časa itd.

Glede prisotnosti ogrožajočih dejavnikov pa se brezdomci medsebojno razlikujejo. Ti dejavniki v mnogočem določajo tudi to, kako lahko je z brezdomcem vzpostaviti stik, navezati zaupen odnos in razviti odnos sodelovanja. V pričujoči raziskavi smo pregledali nekaj izbranih skupin brezdomcev, nekaj izbranih skupin ogrožajočih dejavnikov in njihove povezave. Našli smo nekaj značilnosti brezdomcev, ki jih spremlja povečan obseg ogrožajočih dejavnikov, oz. nekaj izrazito bolj ogroženih skupin. Tako smo odkrili, da so različni ogrožajoči dejavniki pomembno bolj pogosto prisotni pri mlajših brezdomcih, pri tistih, ki so imeli bolj zgodaj prvo izkušnjo z brezdomstvom, pri tistih, ki uporabljajo prepovedane droge ter imajo težave z duševnim zdravjem. Menimo, da bi bilo treba pri delu s temi razviti več in predvsem specifično relevantnih podpornih mehanizmov (bodisi naj gre za delo s posameznikom ali pa za načrtovanje in ponudbo organizacijskih zmogljivosti in storitev). Določene naše terenske izkušnje namreč pričajo o tem, da nekateri delavci in nekatere organizacije zavračajo določene skupine uporabnikov ali jih obravnavajo diskriminatorno. Zato bi bilo treba pri usposabljanju strokovnih in laičnih delavcev na področju brezdomstva tem temam posvetiti povečano pozornost.

Praviloma posamezniki z večjim kopičenjem preteklih in aktualnih ogrožajočih dejavnikov tudi redkeje in teže poiščejo in sprejmejo pomoč, njena ponudba pa tudi marsikdaj ni prilagojena njihovim specifičnim potrebam. O tem pojavu vemo več iz praktičnega terenskega dela, v tej raziskavi pa smo se lahko ukvarjali predvsem s tistimi, ki so bili v stiku z organizacijami pomoči (saj smo jih prav tam našli in anektirali). Vse posplošitve, tudi te, ki bi lahko izhajale iz zgornjih misli, pa so lahko pri delu s posameznikom odveč, saj so življenjske zgodovine brezdomcev – ob nekaterih skupnih elementih – tudi močno različne.

Literatura

Dekleva, B. (ur.) (1996). Tematska številka: Droge in terensko delo. *Mreža drog, let. 4, št. 2.*

Dekleva, B., in Razpotnik, Š. (2006). *Problematika brezdomstva v Ljubljani*. Neobjavljeno poročilo o raziskovalni nalogi. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.

Dekleva, B., in Razpotnik, Š. (2007a). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Dekleva, B., in Razpotnik, Š. (2007b). Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega. *Socialna pedagogika*, vol. 11, 1, s. 1–36.

Edgar, B. (2006). *The pathway to a permanent home. Questions for discussion*. Peer review: national Strategy to prevent and tackle homelessness (the Pathway to a permanent home). Oslo 7–8 september, 2006. Neobjavljen tipkopolis.

Edgar, B., in drugi (2001). *Acces to housing: homelessness and vulnerability in Europe*. Bristol: Policy press.

Edgar, B., in Meert, H. (2005). *Fourth review of statistics on homelessness in Europe, The ETHOS definition of homelessness*. Brussels: FEANTSA.

Jurančič Šribar, L. (2007). Sodobne spremembe na trgu dela in posledice politično-ekonomskega nasilja v vsakdanjem življenju brezdomcev. V B. Dekleva, J. Rapuš Pavel, D. Zorc Maver (ur.), *Prehodi v svet dela – izbira ali nujna?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, s. 158–175.

Leskošek, V. (2006). *Strokovne podlage za strategijo razvoja socialnega varstva v Mestni občini Ljubljana 2006–2010. Zaključno poročilo*. Neobjavljeno gradivo. Ljubljana: MOL.

Mandič, S. (ur.) (1999). *Pravica do stanovanja*. Ljubljana: VŠSD.

Nolimal, D. (2008). *Ovire v dostopnosti in dosegljivosti programov pomoči – vidiki uporabnikov prepovedanih drog v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Razpotnik, Š. (2007). Delovno mesto – ulica. V B. Dekleva, J. Rapuš Pavel, D. Zorc Maver (ur.), *Prehodi v svet dela – izbira ali nujna?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, s. 124–157.

Razpotnik, Š., Dekleva, B. (2007). *Na cesti – brezdomci o sebi in drugi o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Izvirni znanstveni članek, prejet novembra 2007.